MARUM

gemeentebeschrijving
regio Westerkwartier

Monumenten Inventarisatie Project provincie Groningen

colofon

uitgever : Provincie Groningen

samenstelling : J.T. Possel
M. van der Werf
J.B. Wolters

eindredactie
en lay-out : L.T. Hacquebord

INLEIDING

De gemeentebeschrijving van Marum is ontstaan in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP). Dit project is geïnitieerd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en uitgevoerd door de provincies. Het heeft als doel een globaal overzicht te geven van de stedebouw en bouwkunst uit de periode 1850-1940. De inventarisatie is per provincie, gebiedsgewijs aangepakt. Voor de provincie Groningen waren dat de volgende gebieden: het Hogeland (inclusief de gemeente Slochteren), het Westerkwartier, het Oldambt, de Veenkoloniën en het Gorecht.

Om greep te krijgen op het inventarisatiegebied is de volgende methodiek ontwikkeld:
1 er is een regiobeschrijving gemaakt van elk van de hierboven genoemde gebieden, die een algemeen kader biedt voor de uitgevoerde inventarisaties;
2 in samenhang daarmee is per gemeente een gemeentebeschrijving opgesteld, die nader ingaat op de ontwikkelingen in die gemeente;
3 verder zijn door middel van veldwerk structuren en objecten uit de betreffende periode geïnventariseerd. De inventarisatie heeft tevens als toetsing gediend van de regio- en gemeentebeschrijving.

In de gemeentebeschrijving van Marum wordt in het kort een beeld geschetst van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente tot 1940. De volgende aspecten komen hierbij aan de orde:

1 begrenzing en ligging van het gebied
2 ontstaansgeschiedenis
3 grondgebruik
4 infrastructuur
5 nederzettingsstructuur.

Na deze ontwikkelingsschets van de gemeente wordt tenslotte in hoofdstuk 6 doel en methodiek van het stedebouwkundig veldonderzoek en de inventarisatie van de bouwkunst weergegeven.

Bij de totstandkoming van deze gemeentebeschrijving en de inventarisatie hebben wij van de kant van de gemeente alle mogelijke medewerking ontvangen. Wij willen haar hiervoor hartelijk bedanken.

J.T. Possel
M. van der Werff
J.B. Wolters

Inhoudsopgave

GEMEENTEBESCHRIJVING MARUM

1 Ligging.....1

2 Ontstaansgeschiedenis.....2
2.1 Geologische geschiedenis.....2
2.2 Bewoningsgeschiedenis.....3

3 Agrarisch grondgebruik.....4

4 Infrastructuur.....6
4.1 Landwegen.....6
4.2 Waterwegen.....6
4.3 Tramwegen.....7
4.4 Overig vervoer.....7

5 Nederzettingsstructuur.....8
5.1 Algemeen.....8
5.2 Nederzettingsstructuur per dorp.....9
- Marum.....9
- Boerakker.....10
- De Wilp.....11
- Niebert.....11
- Noordwijk.....12
- Nuis.....12
5.3 Verspreide bebouwing.....13

INVENTARISATIERESULTATEN

6 Inventarisatie stedebouw en bouwkunst.....15
6.1 Stedebouwkundig veldonderzoek.....15
6.2 Inventarisatie van de bouwkunst.....16

LITERATUUR.....17

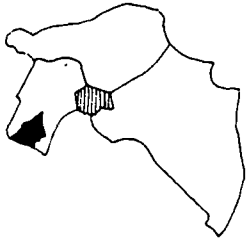

GEMEENTE
MARUM

0 1 2 2,5 KM

GEMEENTEBESCHRIJVING MARUM

1 Ligging

De gemeente Marum ligt in het zuidwesten van de provincie Groningen in de regio het Westerkwartier. Het gebied wordt in het noorden en westen begrensd door de gemeente Grootegast en in het oosten door de gemeente Leek. In het zuiden grenst Marum aan de provincie Friesland. Het grondgebied van de gemeente beslaat 6280 ha.

In de gemeente liggen de dorpen Boerakker, De Wilp, Marum, Niebert, Noordwijk en Nuis. De verspreide bebouwing bestaat onder meer uit de gehuchten De Haar, Jonkersvaart, Keuningswijk en Lucaswolde.

Tot 1 januari 1990 liep de grens tussen de gemeenten Leek en Marum door het dorp Boerakkker. Bij de gemeentelijke herindeling die op die datum van kracht werd, werd het grondgebied van Marum in noordoostelijke richting iets vergroot en kwam Boerakker geheel op het grondgebied van Marum te liggen.

2 Ontstaansgeschiedenis

2.1 Geologische geschiedenis

De gemeente Marum vormt samen met de gemeente Leek de streek Vredewold: een zandgebied dat gedurende de ijstijden en daarna is ontstaan.

Tijdens de op één na laatste ijstijd, het Saalien, die circa 200.000 jaar geleden begon, was geheel Noord-Nederland met ijs bedekt. Het ijs sleepte allerlei materiaal met zich mee, zoals zand, leem en keien. Over een groot gebied werd een compact, lemig materiaal afgezet, dat rijk is aan stenen: de zogenaamde keileem. Dit werd afgezet in de vorm van langgerekte plateaus of ruggen.

Uiteindelijk verdween het ijs uit Nederland en gedurende de laatste ijstijd, het Weichselien (circa 70.000 jaar geleden), bereikte het ijs ons land niet. Wel lag het zo dichtbij dat er sprake was van een koud, toendra-achtig klimaat, waarbij de ondergrond permanent bevroren bleef. Tijdens de barre weersomstandigheden voerden aanhoudende stormen grote massa's fijn zand aan. De bodem werd bedekt met een meer of minder dikke laag dekzand. Plaatselijk ontstonden dekzandruggen of -opwelvingen in het landschap, zoals de dekzandruggen Marum-Nuis-Niebert en Noordwijk-Lucaswolde en de dekzandopwelving bij Keuningswijk.

Omstreeks 10.000 jaar geleden kwam er een einde aan de laatste ijstijd. Het Holoceen brak aan, een warmere periode waarin de zeespiegel steeg. Door het vochtiger worden van het klimaat en het stijgen van het grondwater kwam in de laaggelegen gebieden met een slechte waterafvoer veen tot ontwikkeling.

Samenvattend kan worden gesteld dat in de gemeente Marum:

- de dorpenreeksen Marum-Nuis-Niebert en Noordwijk-Lucaswolde op dekzandruggen liggen.
- bij Keuningswijk een dekzandopwelving ligt
- ten noorden en zuiden van genoemde dorpenreeksen hoogveen lag, dat inmiddels door afgravingen vrijwel volledig verdwenen is.

De hoogte in de gemeente varieert van 1,4 meter beneden NAP in het uiterste noordoosten tot 5,8 meter boven NAP op de dekzandopwelving van Keuningswijk.

2.2 Bewoningsgeschiedenis

Het oudste dorp in de gemeente is Marum, dat voor het jaar 1000 is ontstaan en enkele kenmerken van een esdorp heeft. Vanaf het jaar 1000 vond bewoning plaats op de dekzandruggen Nuis-Niebert en Noordwijk-Lucaswolde.

De hoogveengebieden kwamen eerst niet voor bewoning in aanmerking. Vanaf de zestiende eeuw kwam hier echter verandering in en werd begonnen met de ontginning van het hoogveen voor de winning van turf.
In het gebied ten zuiden van de lijn Marum-Niebert kwamen twee wijkenstelsels tot ontwikkeling, een westelijk en een oostelijk, die door de dekzandopwelving van Keuningswijk van elkaar gescheiden werden. Vanuit een hoofdkanaal werden zijkanalen en wijken gegraven, waardoor een veenkoloniale structuur ontstond. Langs de waterwegen kwam bewoning tot stand.

Het oostelijke wijkenstelsel werd ontsloten vanuit Leek, door het in 1558 gegraven Leeksterhoofddiep. De heren van Nienoord uit Leek speelden hierbij een belangrijke rol. Het westelijke wijkenstelsel werd ontsloten vanuit de Wilpstervaart. Bij deze ontginningen hadden de Friezen het voortouw.
Omstreeks 1850 werden beide wijkenstelsels met elkaar verbonden via de Jonkersvaart. Rond de laatste eeuwwisseling werd nog het hoogveen bij Keuningswijk en Boerakker ontgonnen.

3 Agrarisch grondgebruik

De regio Westerkwartier, waarvan de gemeente Marum deel uitmaakt, is een agrarisch gebied met de nadruk op veeteelt. In tegenstelling tot gebieden als het Hogeland en het Oldambt vond hier in de negentiende en twintigste eeuw geen omslag plaats van gras- naar bouwland.

AGRARISCH GRONDGEBRUIK GEMEENTE MARUM

jaar	% akker-bouw	% gras-land	% tuin-bouw	tot. opp. cultuurgrond (ha)
1815	30,9	69,1		1159,00
1833	25,1	73,6	1,3	3422,50
1862	40,6	59,4		3308,08
1885	30,9	66,4	2,7	4046,06
1930	18,1	81,5	0,3	5345,02

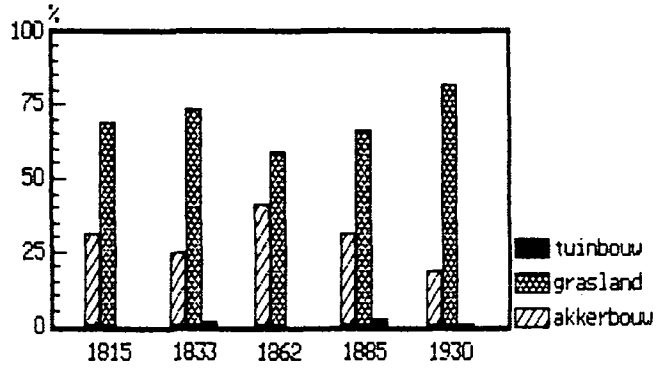

bron: E.W. Hofstee (1985)

In 1815 was in Marum bijna zeventig procent van de totale oppervlakte cultuurgrond in gebruik als weidegebied. Tussen 1815-1930 vertoont de verhouding grasland-bouwland een nogal wisselvallig beeld.
In 1930 is Marum, net als omringende gemeenten zoals Leek, Grootegast en Oldekerk een echte weidegemeente. De oorzaak hiervan ligt voornamelijk in het feit dat door de grondsoort en de lage ligging het gebied minder geschikt is voor akkerbouw. Daarnaast was men in het Westerkwartier door de nabijheid van Friesland waarschijnlijk minder snel geneigd om het Groninger patroon te volgen.
In tegenstelling tot Groningen was in Friesland juist de veeteelt belangrijk. Men probeerde daar steeds weer de melkproduktie te verhogen en het ras te verbeteren, wat natuurlijk zijn invloed had op nabijgelegen gemeenten

als Marum. Onder invloed van de vestiging van Friese boeren in het Westerkwartier deed de Friese zwartbonte koe haar intrede in het Groningse landschap.

Als gevolg van de gerichtheid op de veeteelt kwam ook de zuivelindustrie enigszins van de grond. In de gemeente Marum ontstonden drie zuivelfabrieken: in Marum zelf, in De Wilp en in Noordwijk (zie paragraaf 5.2).

Zoals al is opgemerkt vond de eerste bewoning plaats op de dekzandruggen van Marum-Nuis-Niebert en Noordwijk-Lucaswolde. De bewoners gebruikten de aflopende hellingen als akkers en, iets verder op, als grasland. Door het recht van opstrek mocht iedere boer zijn perceelsgrenzen doortrekken in het woeste, onontgonnen land. Hierdoor ontstond aan weerszijden van de genoemde dorpenreeks een opstrekkend verkavelingspatroon: de strokenverkaveling.

In het hoogveengebied rond De Wilp ontstond een veenkoloniale verkavelingsstructuur, gevormd door kanalen en wijken.
In het gebied Willemstad-Grouwweg-Carolieweg-Jonkersvaart vond de turfwinning plaats binnen de heersende agrarische eigendomsverhoudingen. Dit gebied was namelijk al in gebruik genomen door o.a. boeren uit Nuis en Niebert. De turfwinning geschiedde binnen de, door het recht van opstrek gevormde, opstrekkende kavels.

Tussen 1850-1980 heeft het verkavelingspatroon wijzigingen ondergaan. Doordat de opstrekkende verkaveling met de soms erg langgerekte stroken moeilijk met landbouwmachines te bewerken was, is deze grotendeels vervangen door een meer regelmatige blokverkaveling.
In 1850 bevond zich in het westen van de gemeente nog een gebied met woeste grond. Dit gebied, het Haarsterveld, kenmerkt zich nu door een grootschalige blokverkaveling. De veenkoloniale verkaveling bij De Wilp heeft bijna geen veranderingen ondergaan.

4 Infrastructuur

4.1 Landwegen

Het wegenpatroon in de gemeente Marum wordt bepaald door:

- de ligging van de dekzandopwelvingen
- de hoogveenontginningen
- het daarmee samenhangende systeem van kanalen en wijken.

Rond 1850 is er nog maar één verharde weg in de gemeente Marum. Dit is de weg over de oost-west lopende dekzandrug van Marum-Nuis-Niebert. Deze weg loopt in oostelijke richting via o.a. Tolbert, Lettelbert en Hoogkerk naar de stad Groningen. In westelijke richting loopt de weg door naar Friesland.

Met de opkomst van het wegverkeer aan het eind van de negentiende eeuw en de hoogveenontginningen in het zuiden van de gemeente wordt het wegenstelsel in de gemeente Marum verder uitgebreid. Dan wordt ook de weg over de dekzandrug Noordwijk-Lucaswolde verhard. Tevens wordt er een aantal noord-zuid lopende dwarsverbindingen aangelegd, zoals tussen Marum en Noordwijk en tussen Niebert en Boerakker. Verder wordt nog de Wilpsterweg verhard van Marum naar De Wilp, evenals de weg door Jonkersvaart.

Na 1940 zijn er nog diverse wegen in de gemeente aangelegd, zoals de Grouwweg, de Zuiderhoekse weg en de Jonkersweg in het zuiden en de Roordaweg, Turfweg en Lietsweg in het noorden. De belangrijkste ingreep betrof echter de aanleg van de A7, de vierbaansweg van Groningen naar Heerenveen, iets ten noorden van de dorpenreeks Marum-Nuis-Niebert.

4.2 Waterwegen

In de gemeente Marum komen de volgende waterwegen voor:

- Dwarsdiep (gegraven voor 1600)
- Jonkersvaart (gegraven rond 1850)
- Wilpstervaart (gegraven in de zestiende eeuw)
- Wolddiep (gegraven voor 1600)

Zoals uit het overzicht blijkt, zijn alle waterwegen in de gemeente gegraven, al is er bij sommige kanalen wel gebruik gemaakt van de aanwezigheid van natuurlijke riviertjes.
Het Dwarsdiep en het Wolddiep werden nog voor 1600 gegraven, zowel ter verbetering van de afwatering in het gebied als ten behoeve van de scheepvaart. Trekschuiten,

zeilschepen, beurtschepen en stoomboten zorgden tot in de twintigste eeuw voor het vervoer van personen en goederen.
In het zuiden van de gemeente werden diverse waterwegen gegraven voor de ontginning van het hoogveen ten behoeve van de turfwinning. Ze dienden zowel voor de ontwatering van het veen als voor het vervoer van de turf.
Het eerste kanaal was de Wilpstervaart, die nog voor 1600 werd gegraven. Vanuit deze vaart werden wijken en zijkanalen gegraven.
Halverwege de negentiende eeuw werd de Jonkersvaart gegraven, die het wijkenstelsel rond De Wilp verbond met dat van Leek (zie ook paragraaf 2.2). Ook vanuit de Jonkersvaart werd een groot aantal wijken gegraven.

Nadat het veen was ontgonnen, zijn diverse wijken gedempt, zijn er wegen op aangelegd of zijn ze vervallen tot smalle slootjes. Soms doen de straatnamen nog aan de vroegere wijken denken, zoals de Jan Gosseswijk, Oude Wijk of Achterwijkse weg.

4.3 Tramwegen

Door het midden van de gemeente heeft de stoomtramlijn gelopen van Groningen naar Drachten. Deze tramlijn liep langs de weg van Niebert naar Nuis en Marum. Vanaf Marum volgde de tram echter niet meer de weg, maar had een eigen traject richting Drachten.
De tramlijn was in 1913 aangelegd door de 'Nederlandsche Tramwegmaatschappij' en was alleen bestemd voor goederenvervoer naar de bedrijven en fabrieken langs de route. De NTM exploiteerde de tramlijn tot 1948, waarna de exploitatie overging in handen van de NS en het een goederenspoorweg werd. In 1987 is de lijn, die al zeven jaar niet meer in gebruik was, gedeeltelijk opgebroken. Op de plaats van de voormalige tramlijn wordt nu (anno 1990) een fietspad aangelegd.

4.4 Overig vervoer

Het goederenvervoer dat van oudsher per schip ging, kreeg aan het einde van de vorige eeuw behalve van de tram ook steeds meer concurrentie van boderijders. Zij reden met paard-en-wagen of de vrachtwagen naar de stad Groningen om bestellingen voor de dorpsbewoners op te halen. In 1935 waren er nog boderijders in Boerakker, De Wilp, Lucaswolde, Marum, Niebert, Noordwijk en Nuis.

In de jaren twintig van deze eeuw begon het autobusverkeer op te komen, dat vooral voor het vervoer van personen zorgde. In de gemeente Marum was de busonderneming 'Elema en Stollenga' actief (E.S.A.). Van deze onderneming staat in Marum aan de Hoornweg nog een bedrijfspand uit de jaren twintig.

±1850

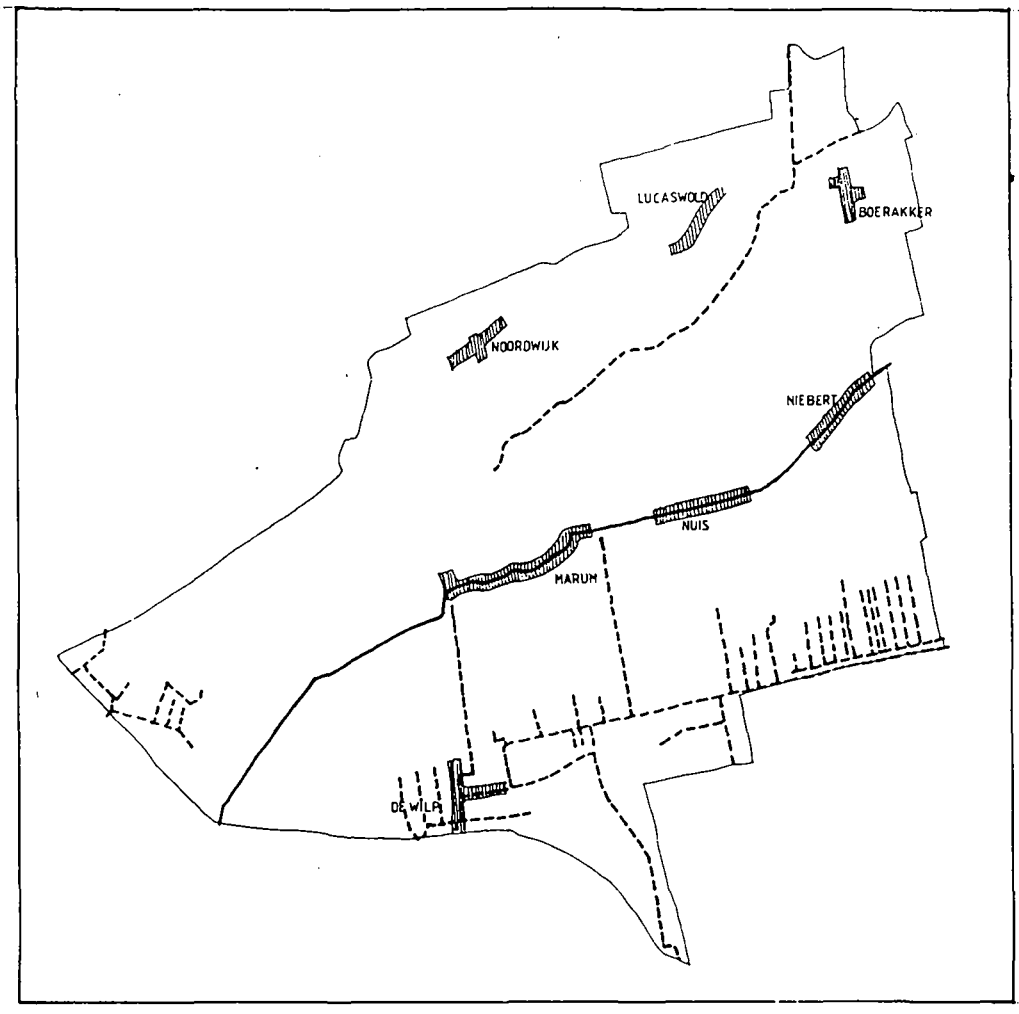

±1940

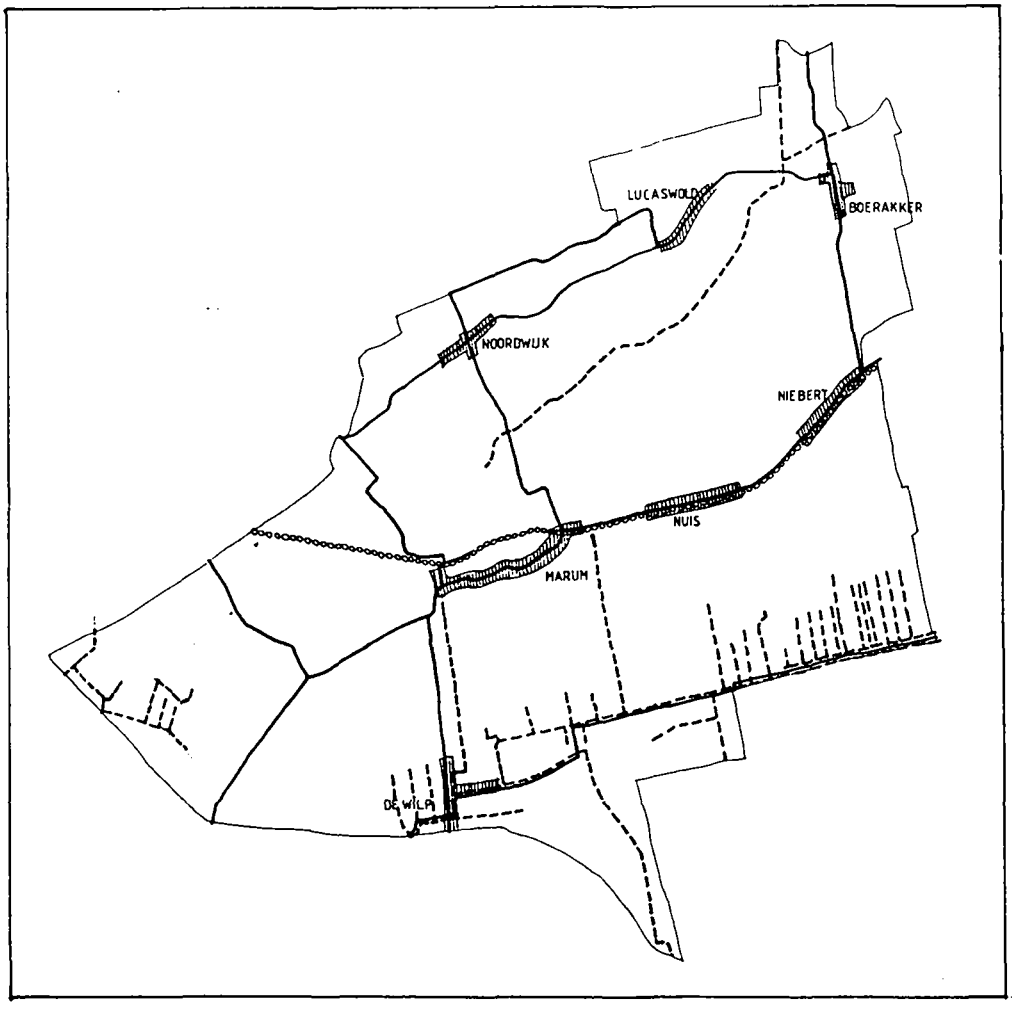

GEMEENTEGRENS
VERHARDE WEG
WATERWEG
TRAMLIJN

GEMEENTE MARUM

0 5KM

5 Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van de ontwikkelingen in de bevolkingscijfers en de woningvoorraad. In de volgende paragraaf worden de dorpen beschreven en in paragraaf 5.3 komt de verspreide bebouwing aan bod.

inwoners in de gemeente Marum

jaar	1859	1869	1879	1889	1899	1930	1947	1987
aantal	3647	3720	3959	4118	4292	6352	7040	8626

woningen in de gemeente Marum

jaar	1859	1899	1930	1947	1987
aantal	744	917	1448	1572	2997

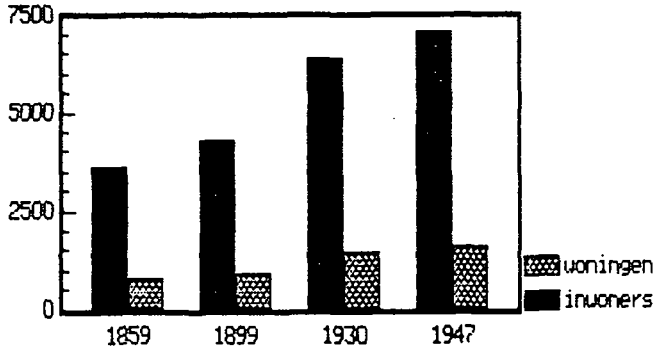

bronnen: - volkstellingen
- C.B.S.

In de MIP-periode treedt er bijna een verdubbeling van het aantal inwoners op. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door de veenontginningen en de daarmee samenhangende werkgelegenheid en vestiging van veenarbeiders.
De sterkste stijging doet zich voor na de eeuwwisseling: in de eerste dertig jaar komen er 2060 inwoners bij, gemiddeld bijna zeventig per jaar. Tussen 1930-1947 loopt de toename iets terug, maar bedraagt toch nog meer dan veertig personen per jaar. Na 1947 blijft het inwonertal ongeveer in ditzelfde tempo stijgen.

Het aantal woningen wordt in de MIP-periode meer dan verdubbeld. In de tweede helft van de vorige eeuw is de toename nog vrij bescheiden. Er worden dan 173 woningen gebouwd, gemiddeld circa vier per jaar. De woningbezetting daalt van 4,9 personen per woning in 1859 naar 4,7 in 1899.
In de eerste dertig jaar van de twintigste eeuw neemt het aantal woningen toe met gemiddeld bijna achttien per jaar en de woningbezetting daalt naar 4,4.
Tussen 1930-1947 komen er nog eens 124 woningen bij de bestaande voorraad, gemiddeld circa zeven per jaar. Dit aantal is echter niet voldoende om de toename van het aantal inwoners bij te houden en de woningbezetting neemt dan ook iets toe tot 4,5.
In de periode 1947-1987 treedt er bijna een verdubbeling op van het aantal woningen en de woningbezetting daalt dan naar 2,9.

5.2 Nederzettingsstructuur per dorp

MARUM

Marum ligt in het midden van de gelijknamige gemeente, ten zuiden van de vierbaansweg Groningen-Heerenveen. Het is het hoofddorp van de gemeente en maakt deel uit van de dorpenreeks Marum-Nuis-Niebert, die op een dekzandrug is ontstaan. Marum is een wegdorp met langs het lint verspreide kleinschalige bebouwingselementen.

1850
Rond 1850 bevindt zich verspreid wat bebouwing aan de doorgaande, reeds verharde weg. Deze weg wordt van west naar oost respectievelijk Haarsterweg, Hoornweg, Wendsteinweg en Kruisweg genoemd. Zowel in het westen als in het oosten staat een kerk. Verder staat er in het dorp een molen om koren te malen (verdwenen).

1850-1940
In de MIP-periode breidt het dorp zich in de vorm van lintbebouwing langs de doorgaande weg uit. Langs beide kanten van de weg komen woningen, winkels en boerderijen te staan. In het westelijk deel komt ook aan de haaks op de Hoornweg staande Marktstraat bebouwing tot stand.

De bebouwing aan de doorgaande weg, Hoornweg-Wendsteinweg-Kruisweg, bestaat uit vrijstaande panden die soms direct aan de verharding liggen, maar voor het grootste deel een voortuin hebben. Diverse panden staan met de nok scheef op de weg.
De bebouwing varieert van woonhuizen van het zogenaamde symmetrische type uit de vorige eeuw tot woningen uit de jaren dertig, waarvan sommige met elementen uit de

Amsterdamse School. Behalve woningen en boerderijen komen er ook winkels aan de doorgaande weg.
Aan de Hoornweg wordt omstreeks 1913 een pand van de busonderneming E.S.A. neergezet. Rond 1920 wordt aan de Kruisweg een marechausseekazerne gebouwd (nu politiebureau).

In 1913 wordt de tramweg Groningen-Drachten via Marum aangelegd (later spoorweg en nu fietspad). Deze tramlijn was alleen voor het goederenvervoer bestemd. In Marum volgde de tram eerst nog de bestaande Kruisweg, maar had daarna een eigen traject.
Aan deze tramlijn (nu Noorderringweg) wordt in 1916 de 'Coöperatieve Zuivelfabriek Zuidelijk Westerkwartier' gebouwd. De bijgebouwen van deze fabriek stammen uit de jaren dertig. Ook na 1940 zijn er nog gebouwen bijgekomen. Naast de fabriek staat de, inmiddels sterk verbouwde, directeurswoning, die nu in gebruik is als kantoor.

Na 1940 is het gebied tussen de tramlijn en de Hoornweg-Wendsteinweg met nieuwbouw opgevuld, terwijl ook ten zuiden van de Hoornweg nieuwbouw tot stand is gekomen.

BOERAKKER

Boerakker ligt in het noordoosten van de gemeente Marum. Het is een wegdorp met langs het lint verspreide kleinschalige bebouwingselementen. De bebouwing strekt zich hoofdzakelijk uit langs de noord-zuid lopende Hoofdweg met nog wat bebouwing aan een aantal zijwegen als Noorderweg en Hogetilweg.

1850
Rond 1850 bestaat Boerakker slechts uit enkele verspreid liggende woningen en boerderijen langs de Hoofdweg.

1850-1940
In de MIP-periode ontstaat er aan weerszijden van de Hoofdweg een lint van bebouwing, dat voor het grootste deel bestaat uit eenvoudige woonhuizen en boerderijen met voortuin. Verder komen er enkele winkels aan deze weg. Rond 1930 wordt aan de Hoofdweg een kerk met verenigingsgebouwtje neergezet.

Ook komt er wat bebouwing aan de Hogetilweg, de weg in westelijke riching naar Lucaswolde. Hier wordt onder meer een school gebouwd (ca. 1905; nu in gebruik als woonhuis).

Verder worden er her en der verspreid woningen gebouwd, zoals aan de Noorderweg, Kattenhage, het Elzepad en het Schilligepad (o.a. krimpjeswoningen).

1850

1940

MARUM

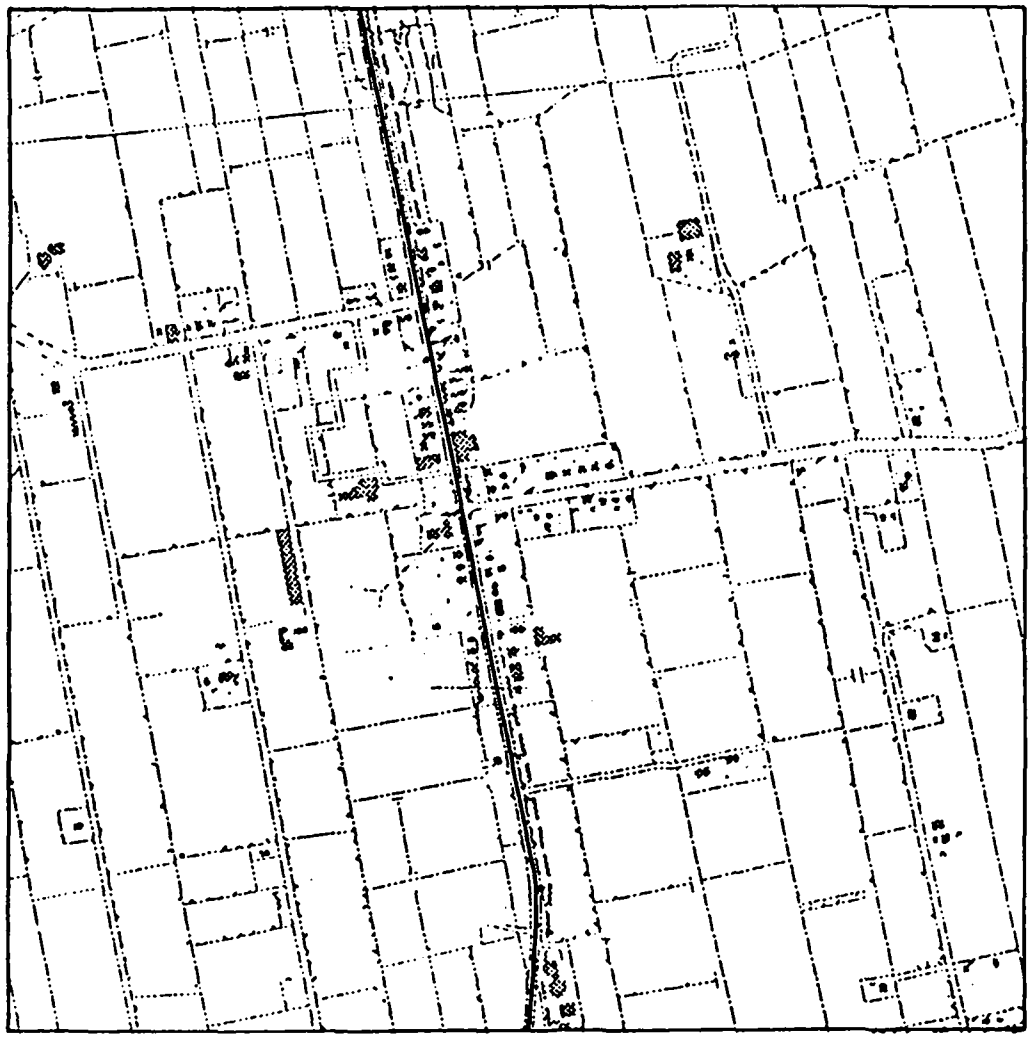

1850

1940

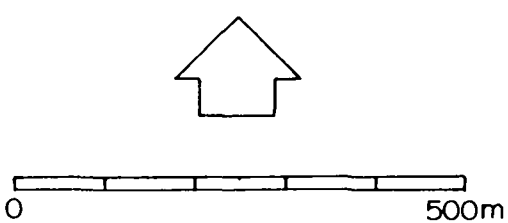

BOERAKKER

DE WILP

De Wilp ligt in het zuiden van de gemeente Marum aan de Wilpstervaart. Het dorp is ontstaan als een veenkoloniale nederzetting. Om het hier aanwezige hoogveen te ontginnen, werd de Wilpstervaart gegraven met haaks daarop diverse wijken, waarvan een aantal inmiddels gedempt is.

1850
Rond 1850 bestaat De Wilp uit wat verspreid liggende woningen en boerderijen langs de verschillende wijken, die dan nog allemaal open zijn. Zo is er bebouwing langs de Boelewijk, de Oosterweg, Mr. Nennstiehlweg, Plantsoen, Van Akenweg en de Oudemolenweg. Behalve bedrijvigheid in de vorm van turfgraverij is er ook een korenmolen (verdwenen).

1850-1940
In de MIP-periode breidt het dorp zich uit in de vorm van lintbebouwing, vooral langs de noord-zuid lopende doorgaande weg, de Mr. Nennstiehlweg-Plantsoen-Van Akenweg.
De bebouwing bestaat hier voornamelijk uit tamelijk eenvoudige woonhuizen uit de jaren twintig en dertig. De huizen staan vrij dicht opelkaar. Eerst hebben ze nog een voortuin, maar richting het centrum staan er ook diverse panden direct aan de verharding. Hier en daar staat een wat luxer pand. Aan de Mr. Nennsthiehlweg wordt rond 1920 een rijtje van drie gelijke woningen gebouwd door de woningbouwvereniging 'Marum'.
In dezelfde periode wordt aan deze weg een zuivelfabriek neergezet (nu werkplaats van luchttechniek-installaties). Op de begraafplaats in het noorden van het dorp wordt een houten klokkenstoel neergezet.

Verdere uitbreiding vindt plaats in de vorm van lintbebouwing aan de Oosterweg. Behalve woningen en boerderijen met voortuin wordt hier een gereformeerde kerk met pastorie neergezet (1923).

Na 1940 is een aantal wijken gedempt, waaronder de wijk langs de Oosterweg en de wijk langs de Mr. Nennstiehlweg, Plantsoen en Van Akenweg. Hier bevinden zich nu grasperken met bomen.

NIEBERT

Niebert ligt in het uiterste oosten van de gemeente Marum en maakt deel uit van de dorpenreeks Marum-Nuis-Niebert die op een dekzandrug is ontstaan. Niebert is evenals Nuis en Marum een wegdorp met langs het lint verspreide kleinschalige bebouwingselementen.

1850
Rond 1850 bestaat Niebert uit wat bebouwing langs de van zuidwest naar noordoost lopende hoofdweg (Molenweg), waaronder een veertiende-eeuwse kerk en een korenmolen,

1850-1940
In deze periode breidt het dorp zich uit in de vorm van lintbebouwing aan weerszijden van de Molenweg. Vooral de noordkant van de weg wordt bebouwd. Aan de zuidkant blijven diverse percelen onbebouwd.

De bebouwing bestaat uit vrijstaande woningen, boerderijen en winkels. De panden staan afwisselend met de nok evenwijdig of loodrecht op de kavelrichting. Een deel van de bebouwing staat met de nok scheef op de kavelrichting. Gedeeltelijk loopt aan beide kanten van de weg een sloot voor de huizen langs. Aan de zuidkant van de weg wordt in 1913 de tramlijn Groningen-Drachten aangelegd. Hier ligt nu een fietspad.

De korenmolen wordt in 1899 vervangen door een nieuwe die nu nog steeds het straatbeeld verlevendigt. In 1928 wordt aan de Molenweg een 'school met den bijbel' (nog in gebruik) en onderwijzerswoning gebouwd.

NOORDWIJK

Noordwijk ligt in het noorden van de gemeente Marum. Het is een wegdorp dat op een kleine dekzandrug is ontstaan. Noordwijk ligt aan een kruising van wegen, de noord-zuid lopende Noorderweg en de van west naar oost lopende Westerweg en Oosterweg.

1850
Rond 1850 bestaat Noordwijk uit een kleine bebouwingsconcentratie, bestaande uit een iets hoger gelegen witgepleisterd achttiende-eeuws kerkje met daarbij enkele woningen en boerderijen.

1850-1940
In de MIP-periode vindt er uitbreiding plaats in de vorm van lintbebouwing langs het bestaande wegenpatroon. De bebouwing bestaat uit eenvoudige arbeiders- en burgerwoningen en enkele boerderijen. Voor de panden aan de Ooster- en Westerweg loopt gedeeltelijk een sloot. In het dorp komt een zuivelfabriek te staan (nu niet meer als zodanig in gebruik).

NUIS

Nuis ligt in het oosten van de gemeente Marum op de dekzandrug tussen Marum en Niebert. Evenals deze twee dorpen is ook Nuis een wegdorp met kleinschalige bebouwingselementen.

1850

1940

DE WILP

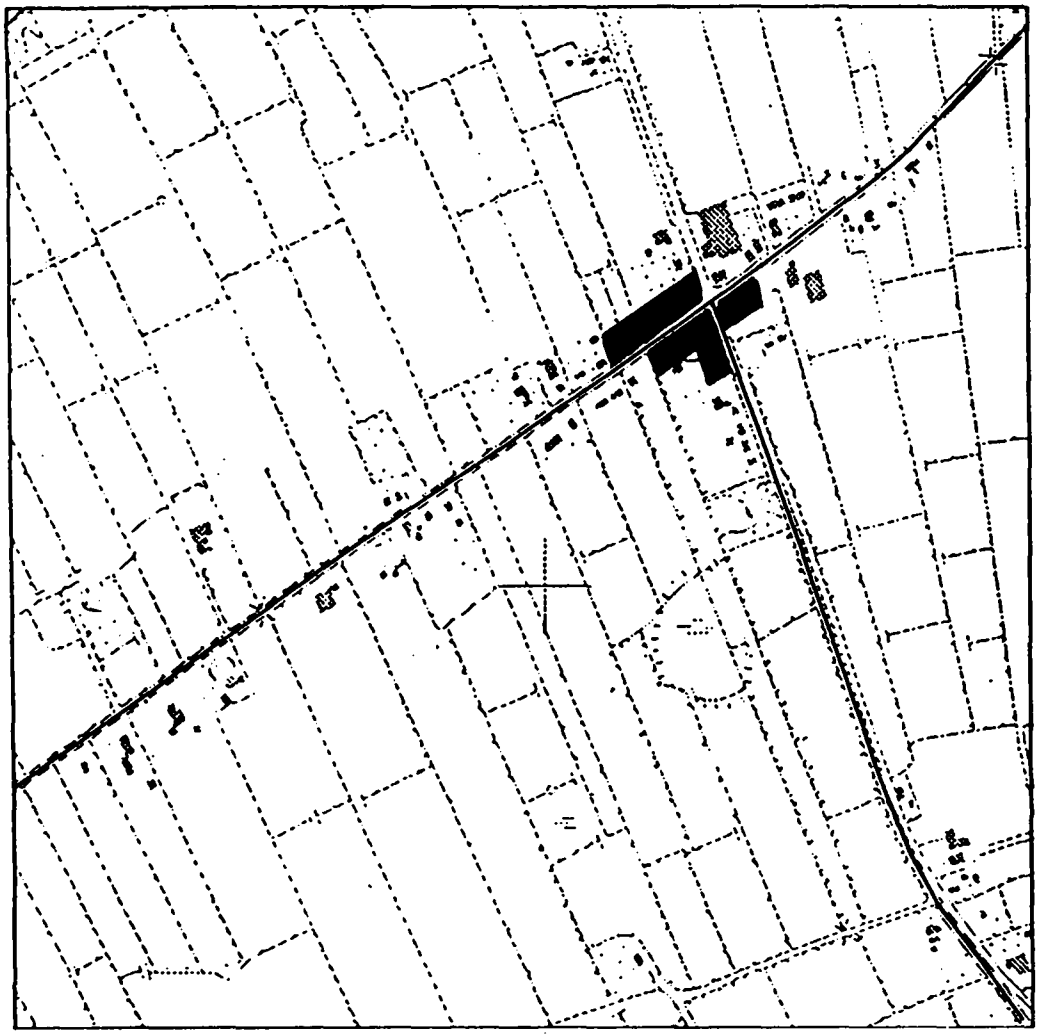

1850

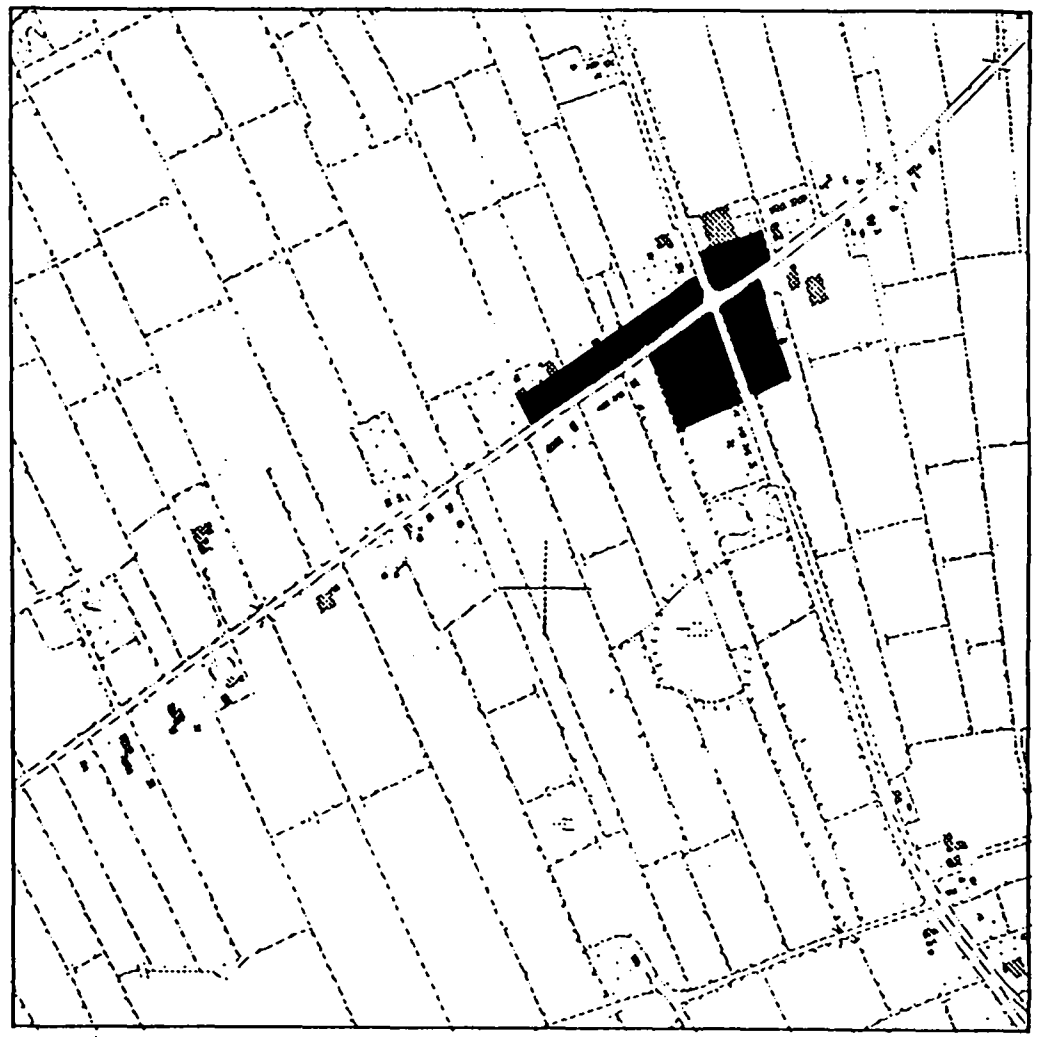

1940

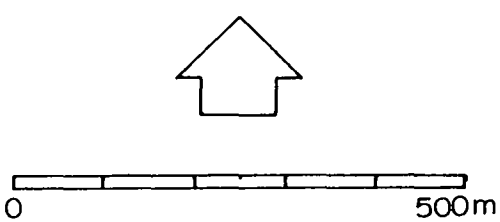

NOORDWIJK

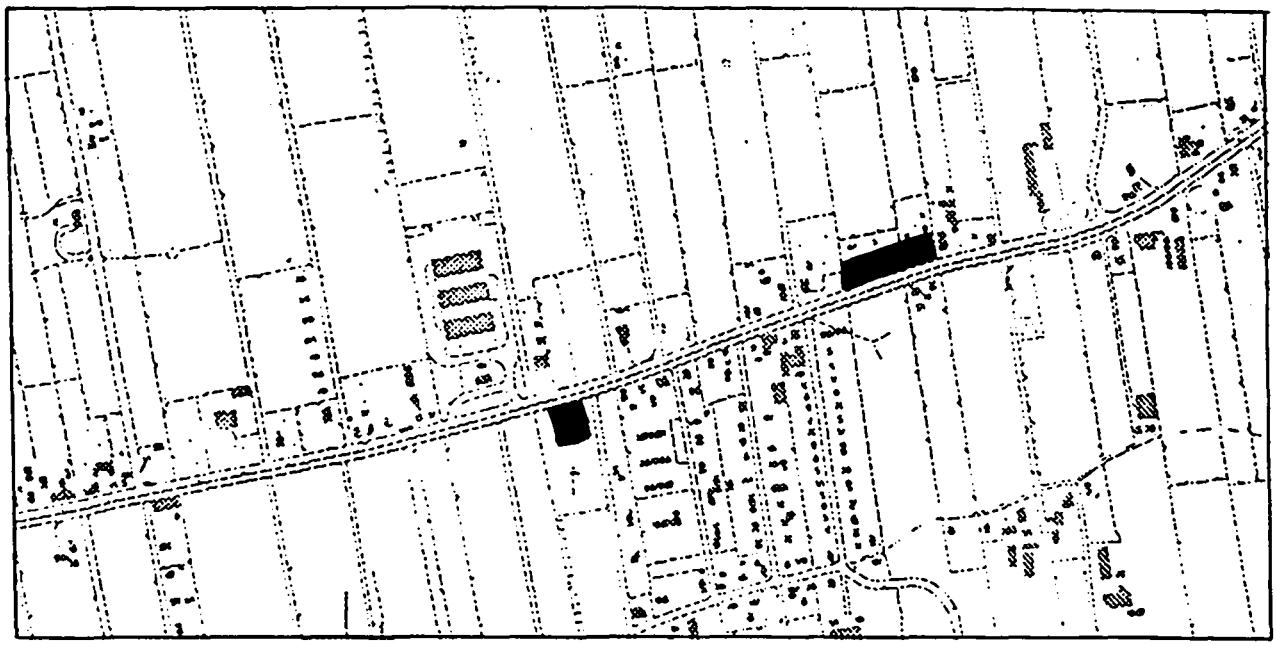

1850

1940

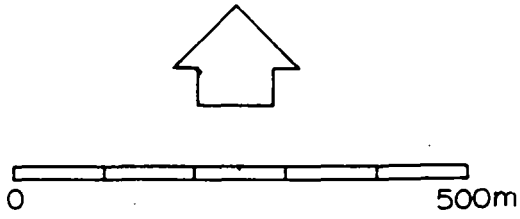

NUIS

1850
Behalve de dertiende-eeuwse kerk bevindt zich rond 1850 aan de huidige hoofdweg (de Nieuweweg) vrijwel geen bebouwing.
Een paar honderd meter ten zuiden van de Nieuweweg ligt een strook met boerderijen. Voor deze boerderijen langs loopt een pad, de Oudeweg, dat de erven met elkaar verbindt. De boerderijen staan op sterk wisselende afstand tot het pad.
Tussen deze bebouwing staat het, uit 1813 stammende, omgrachte landhuis de 'Coendersborg'.

1850-1940
In deze periode worden er aan weerszijden van de Nieuweweg woningen en boerderijen gebouwd. De panden staan afwisselend met de nok loodrecht of evenwijdig aan de kavelrichting. Een deel van de panden staat met de nok scheef op de kavelrichting. Aan beide kanten van de weg loopt gedeeltelijk een sloot voor de bebouwing langs.
Aan de zuidkant van de weg loopt de in 1913 aangelegde tramlijn Groningen-Drachten (tegenwoordig fietspad).

Direct ten oosten van de iets hoger gelegen kerk ontstaat een vrij dicht bebouwingslint, dat verder in oostelijke richting langzaam dunner wordt. Het gebied direct ten westen van de kerk, aan de zuidkant van de weg, blijft onbebouwd, waardoor er een vrij zicht op de Coendersborg blijft.
Langs een tweetal dwarswegen, respectievelijk in noordelijke en zuidelijke richting, komt ook wat bebouwing tot stand. Een flink aantal percelen langs de hoofdweg blijft onbebouwd.

Na 1940 is de bebouwing langs de hoofdweg op beperkte schaal verder aangevuld. Oude panden zijn vervangen of ingrijpend gemoderniseerd. Tussen de Nieuweweg en de Oudeweg is een nieuwbouwwijk gerealiseerd. Bij de aanleg van deze wijk is gebruik gemaakt van het bestaande wegenpatroon.

5.3 Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing in de gemeente Marum bestaat o.a. uit de gehuchten Jonkersvaart, Keuningswijk en Lucaswolde en verder uit verspreid liggende boerderijen en woningen.

Jonkersvaart is net als het dorp De Wilp een veenkoloniale nederzetting. Het maakt deel uit van het uitgebreide hoogveengebied De Wilp-Zevenhuizen-Leek.
De Jonkersvaart werd in het midden van de vorige eeuw gegraven als verbinding tussen het wijkenstelstel van De Wilp en dat van Leek. Langs de vaart ontstond bebouwing,

bestaande uit woningen en boerderijen. Hieronder bevindt zich een rijtje van vier eenvoudige woningen, in 1939 gebouwd door de woningbouwvereniging 'Marum'.
Aan de noordkant van het water wordt in de jaren twintig een begraafplaats aangelegd, die bereikbaar is via een met bomen beplante oprijlaan.
In de vaart ligt een sluis uit ca. 1915 met een nieuwe brug. De sluis kan door een betonnen dam niet meer gebruikt worden. Verder ligt er over de vaart nog een brug uit ca. 1915.

Ook **Keuningswijk** is een veenkoloniale nederzetting, gelegen in het zuiden van de gemeente Marum. In tegenstelling tot de Jonkersvaart is de Keuningswijk gedempt. Het gehucht bestaat uit verspreid liggende woningen en boerderijen die allemaal in mindere of meerdere mate verbouwd zijn.

Lucaswolde ligt aan de Hooiweg tussen de dorpen Boerakker en Noordwijk. Vroeger werd dit gebied door de boeren van Marum, Noordwijk en Nuis gebruikt voor de turfwinning en als hooiland. Later ontstond hier bebouwing, bestaande uit verspreid langs de weg liggende boerderijen (o.a. type stelp, kop-romp en Oldambster) en eenvoudige woningen.

6 Inventarisatie stedebouw en bouwkunst

De inventarisatie van stedebouw en bouwkunst heeft als doel inzicht te krijgen in de stedebouwkundige ontwikkelingen die binnen de gemeente hebben plaatsgevonden en in wat er aan waardevolle structuren, complexen en objecten bewaard is gebleven.
De inventarisatie bestaat uit een stedebouwkundig veldonderzoek en een inventarisatie van de bouwkunst.

6.1 Stedebouwkundig veldonderzoek

Door middel van een stedebouwkundig veldonderzoek worden de globale bevindingen over de ontwikkelingen binnen de verschillende kernen in de gemeente geverifieerd. Wanneer er in een nederzetting in de periode 1850-1940 een noemenswaardige ruimtelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden wordt deze op basis van een stedebouwkundige typologie in kaart gebracht. De stedebouwkundige typologie kent een hoofdindeling naar oorspronkelijke functie en ruimtelijke opbouw. Ze onderscheidt de volgende gebieden:

1 stedelijk ingerichte gebieden
1.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)
1.2 stedelijke villagebieden

2 niet-stedelijk ingerichte gebieden
2.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)
2.2 tuinwijkachtige ontwikkelingen (functie: wonen)
2.3 villagebieden (functie: wonen)

3 gebieden zonder woonfunctie
3.1 industriegebieden (functie: industrie/bedrijvigheid/handel/verkeer)
3.2 groene gebieden (functie: openluchtrecreatie, begraafplaatsen etc.)

andere aanduidingen:
-lineaire ontwikkelingen (functie: gemengd of wonen)
-bestaande kern voor 1850
-gereconstrueerd gebied
-hoofdinfrastructuur

In de gemeente Marum heeft in de MIP-periode in geen van de dorpen een vermeldenswaardige uitbreiding plaatsgevonden. Er was slechts sprake van verdichting langs het in 1850 al aanwezige stratenpatroon en/of uitbreiding langs bestaande (doorgaande) wegen. Om deze reden is een stedebouwkundige typologie achterwege gelaten.

6.2 Inventarisatie van de bouwkunst

De inventarisatie van de bouwkunst heeft als doel de (meest) kenmerkende objecten en complexen voor de ruimtelijke, functionele en architectuur-historische ontwikkelingen in de periode 1850-1940 vast te leggen. Essentieel voor de inventarisatie is dat ze `breed' wordt uitgevoerd. Omdat er in de periode 1850-1940 erg veel gebouwd is heeft de Rijksdienst voor Monumentenzorg als uitgangspunt geformuleerd dat er bij de selectie van objecten/complexen sprake moet zijn van een "herkenbare mate van representativiteit voor de cultuurhistorische ontwikkelingen van de betreffende bouwperiode in de ruimste zin van het woord".

Om het wat overzichtelijker te maken is voor de inventarisatie in de provincie Groningen een onderscheid gemaakt tussen twee categorieën objecten/complexen:

1 die objecten/complexen die een sociaal, economisch of cultuur-historisch belang vertegenwoordigen. Binnen deze categorie vallen objecten/complexen als fabrieken, scholen, kerken, bruggen, boerderijen etc.

2 die objecten die een representatief beeld geven van de woonbebouwing in de verschillende gemeenten.

Daarnaast kan er bij beide categorieën sprake zijn van een extra, de architectonische kwaliteit betreffende, waardering.

Als algemene regel bij de selectie van deze twee categorieën bouwwerken geldt dat ze gaaf moeten zijn. Dat wil zeggen, er mogen aan het bouwwerk geen ingrepen hebben plaatsgevonden die het in zijn grondvorm hebben aangetast. (Gaaf betekent dus niet per se: goed onderhouden.) Er zijn natuurlijk uitzonderingen op de regel. Het gaat dan om voorbeelden van objecten/complexen die zeer schaars zijn in de provincie als geheel of in de gemeenten afzonderlijk. Bij dergelijke voorbeelden wordt het criterium gaafheid vervangen door dat van schaarsheid/zeldzaamheid.

Hierna volgen enkele kaartjes waarop de in de gemeente geïnventariseerde objecten met een stip staan aangegeven (een open stip wil zeggen: dit object heeft geen eigen inventarisatieformulier; het is opgenomen op het formulier van een ander object).

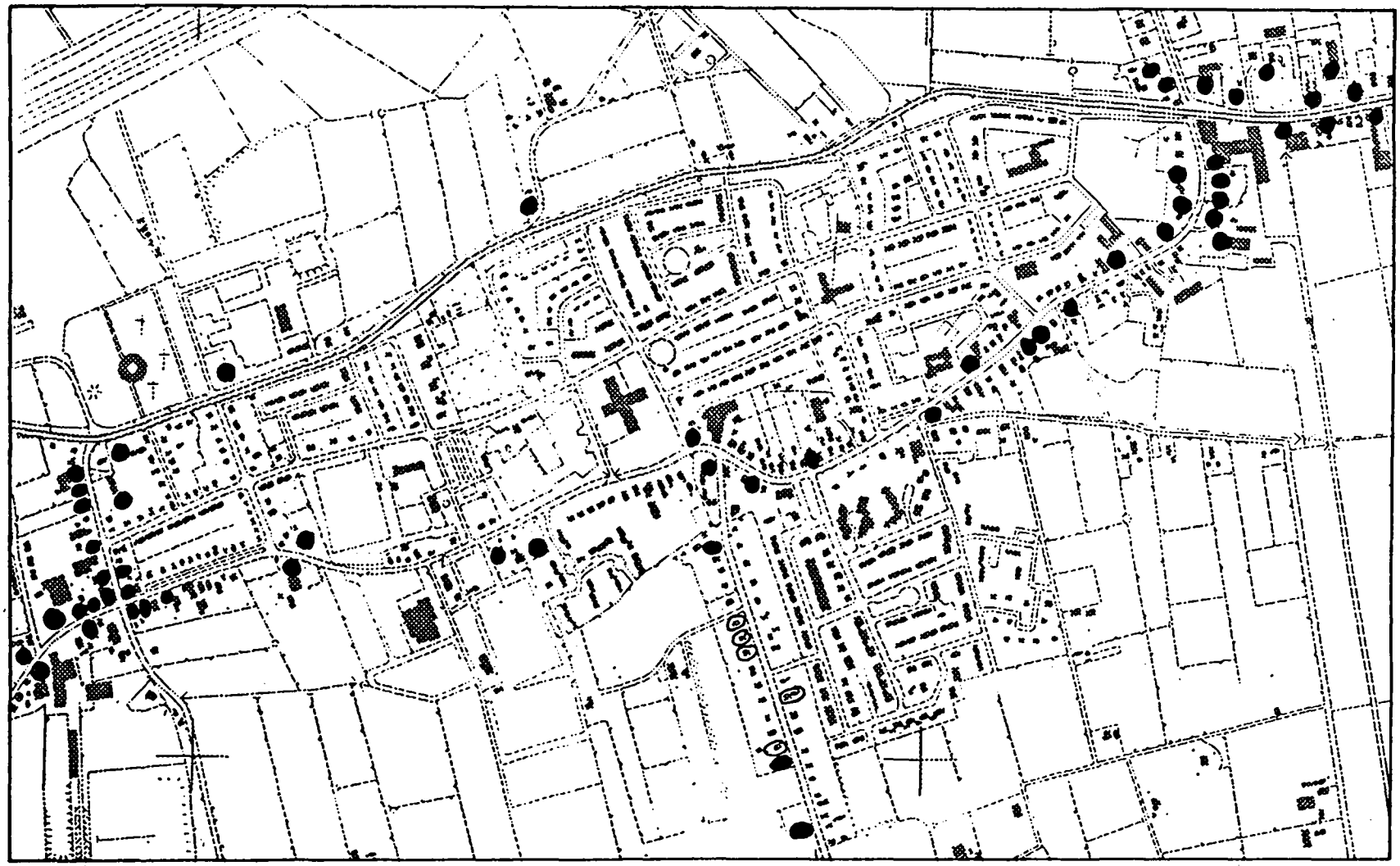

0 500m

MARUM

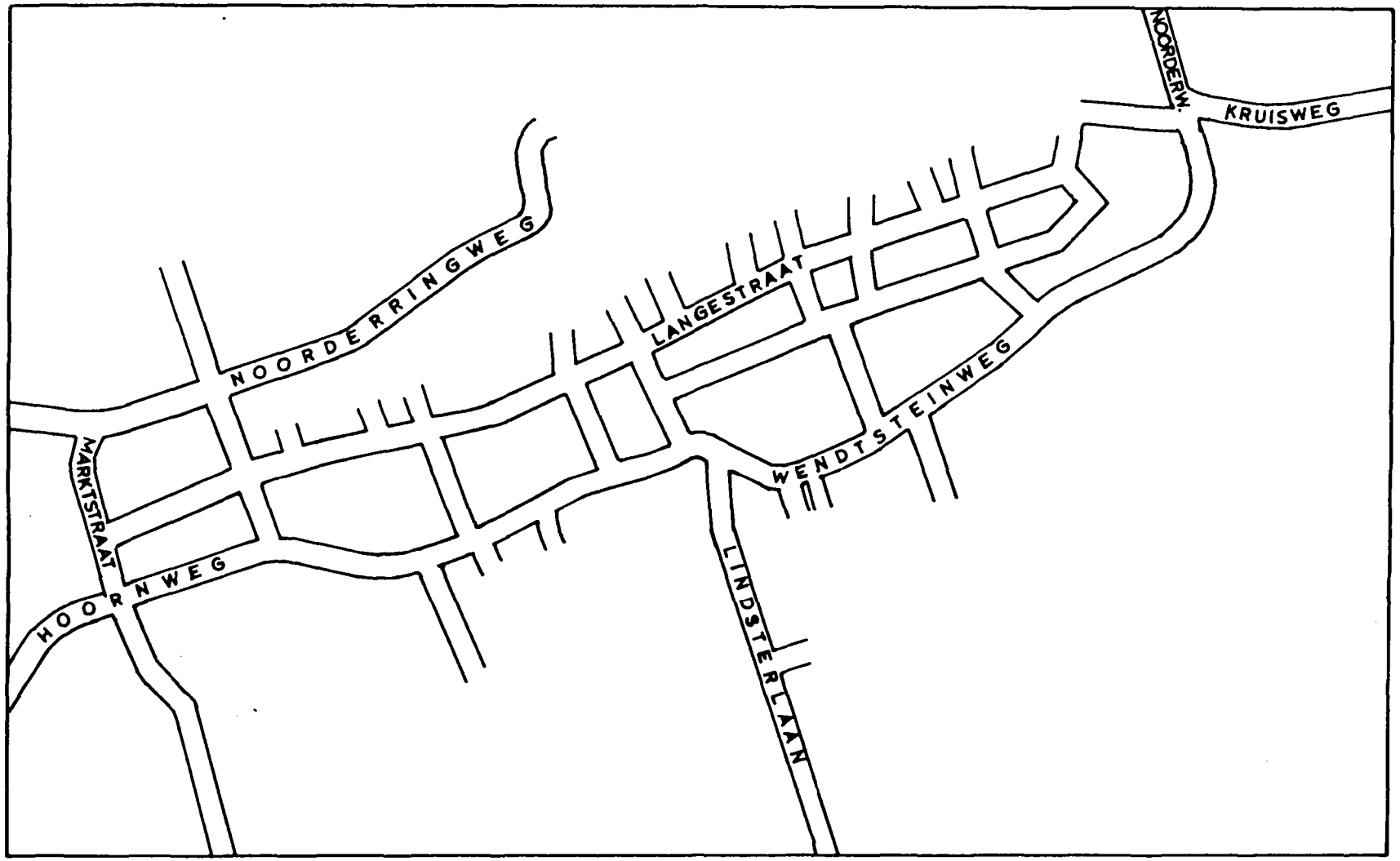
NOORDERW.
KRUISWEG
NOORDERRINGWEG
LANGESTRAAT
WENDTSTEINWEG
MARKTSTRAAT
HOORNWEG
LINDSTERLAAN

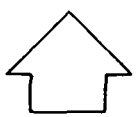

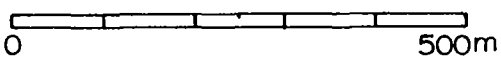
0
500m

MARUM

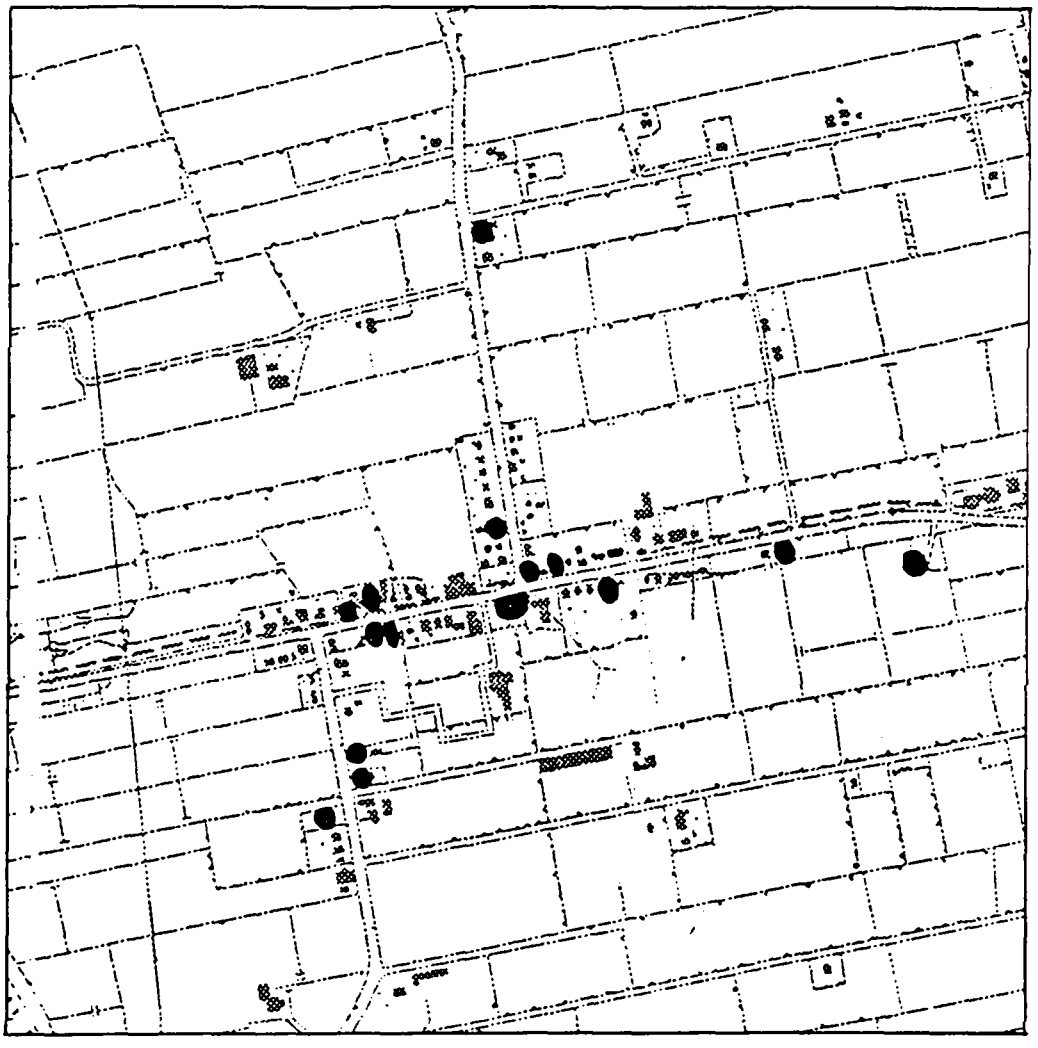

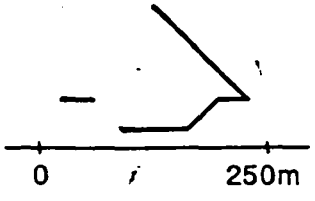

Boerakker

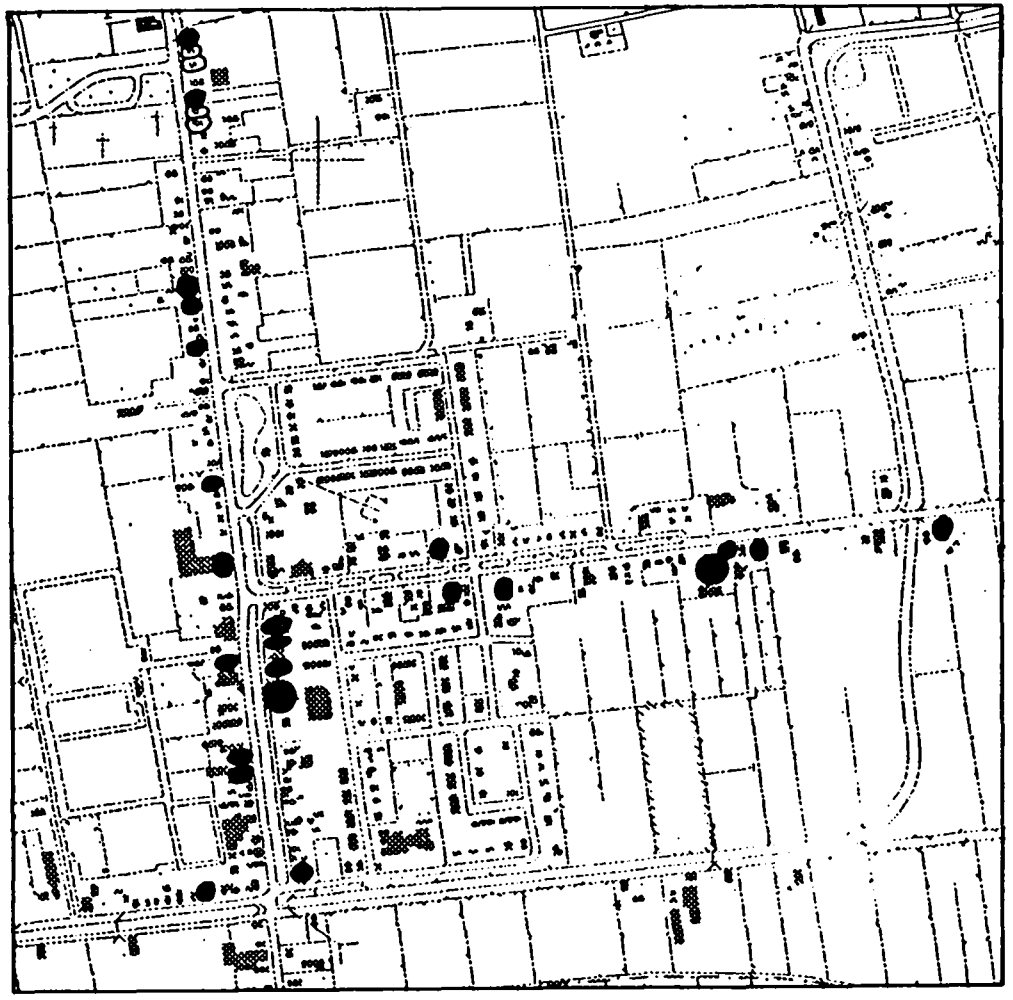

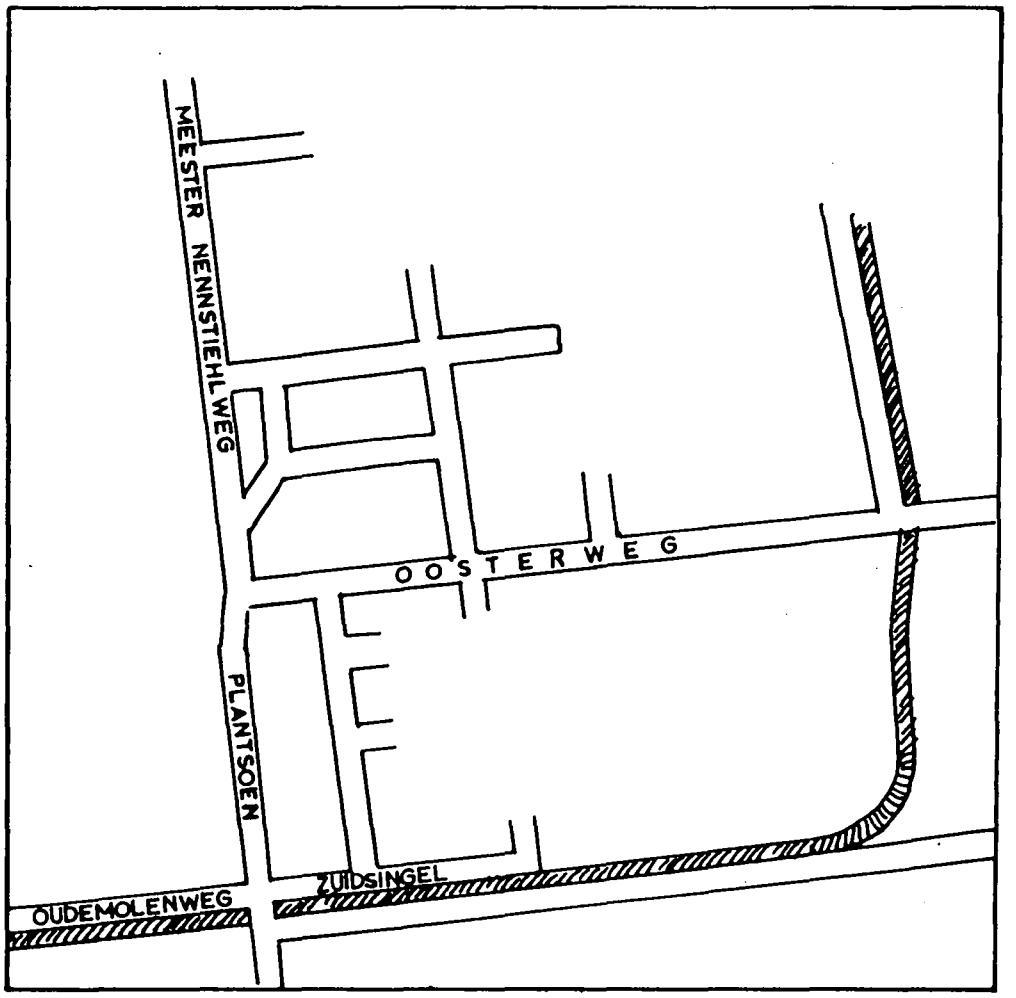
MEESTER NENNSTIEHLWEG
OOSTERWEG
PLANTSOEN
ZUIDSINGEL
OUDEMOLENWEG

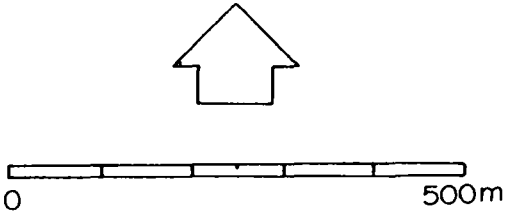
0
500m

DE WILP

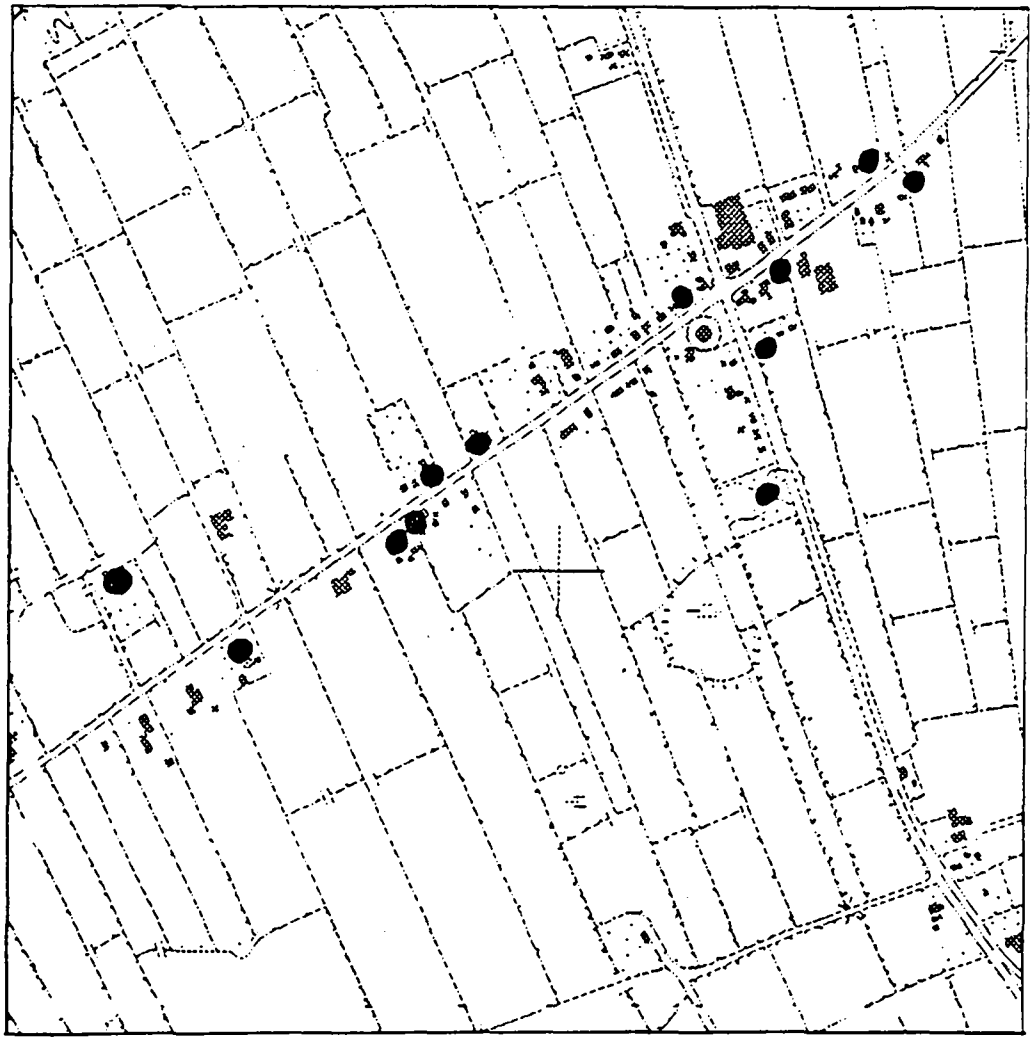

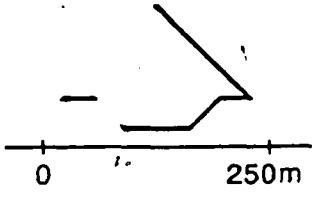

Noordwijk

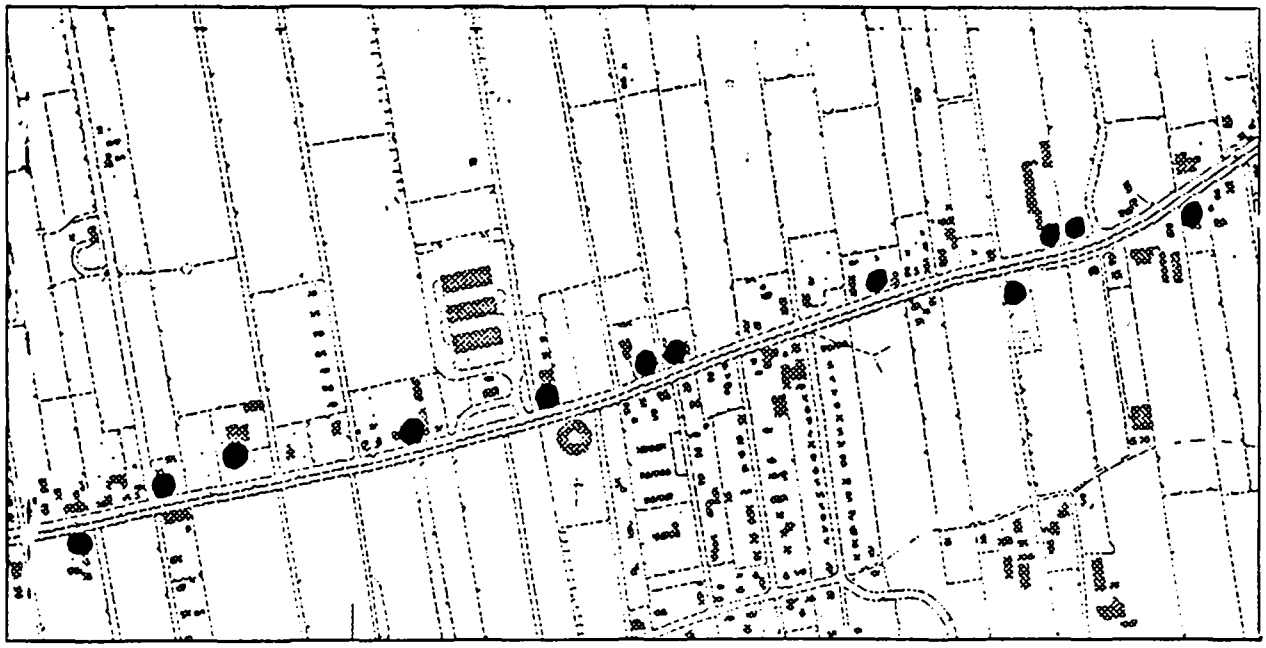

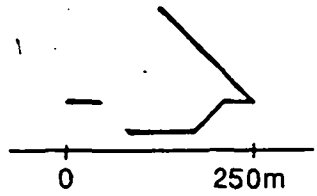

Nuis

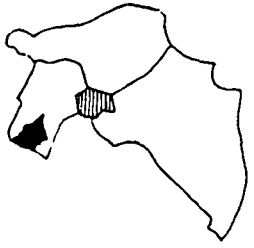

GEMEENTE
MARUM

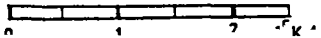

Literatuurlijst

- Boer, J. de, Dorpen in Groningen. Provinciale Planologische Dienst van Groningen, 1987.

- Buro Bügel/Van de dijk bv., Het Zuidelijk Westerkwartier van Groningen. De ruimtelijke struktuur, een kultuurhistorische benadering. Groningen, 1976.

- Hartsema, D. en Mollema, W. Met de boderijders naar Groningen. Bedum, 1987.

- Hofstee, E.W., Groningen van grasland naar bouwland 1750-1930. Wageningen, 1985.

- Ligterink, G.H., Tussen Hunze en Lauwers. Uitgeverij J. Niemeijer. Groningen, 1968.

- Provinciale almanak voor Groningen 1985.

- Raamplan waterwegen provincie Groningen. Provincie Groningen, 1978.

- Schroor, M., De landelijke lijn. Kavelpatronen en lineaire elementen in het Groninger landschap, cultuurhistorisch bekeken. Provinciale Planologische Dienst van Groningen, 1987.

Kaarten

- Gemeente atlas van de provincie Groningen 1867. Kuyper, J., Leeuwarden-Hugo Suringar.

- Kaart van alle bevaarbare vaarten en kanalen in de provincie Groningen, 1:100.000

- Topografische kaart 1853, 1:50.000.

- Topografische kaart 1905, 1:25.000.

- Topografische kaart 1933, 1:25.000.